

Magyarországi német népköltészeti alkotások megőrzése.

Nyelvjárási mondókáskönyv lehetséges felhasználása a nemzetiségi nyelv és népismeret oktatásában

Müller Márta¹ – Kerekes Gábor²

¹ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Germanisztikai Intézet, Német Nyelvészeti Tanszék

²ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Germanisztikai Intézet, Német Irodalom és Kultúra Tanszék

Absztrakt

A tanulmány középpontjában a magyarországi német tájnyelvi mondókák gyűjtése, mondókás kötetek szerkesztése és a német tájnyelvi mondókák általános iskolai tanítása áll. A szerzők áttekintik a 19. századi német népköltészeti művek gyűjtésének legfontosabb állomásait, majd számba veszik a 20. és 21. század magyarországi német népköltészeti válogatásokat, utóbbiak esetében különös tekintettel azokra, amelyek tájnyelvi szövegeket is tartalmaznak. A tanulmány összefoglalja a német nyelvjárási szövegek sikeres gyűjtésének feltételeit, valamint jó gyakorlatokkal szolgál arra, hogyan lehet a gyűjtött szövegekből mondókáskönyvet összeállítani. A tanulmány második fele a német nyelvjárási mondókák oktatási-nevelési folyamatban betöltött szerepét tárgyalja. Kitér arra, hogy a német nyelvjárási mondókák milyen kompetenciaterülethez kapcsolódnak. Egy tájnyelvi mondóka példáján illusztrálva konkrét módszertani lépéseket fogalmaz meg, amelyek követésével a német nyelvet tanító pedagógusok sikeresen megtaníthatják a tanulóknak a tájnyelvi mondókákat.

Kulcsszavak: magyarországi németek, magyarországi német mondókák, autentikus nyelvi adatgyűjtés, transzkripció, nemzetiségi német nyelv és hon- és népismeret

A tanulmány célja

A mondókák nagy jelentőséggel bírnak a gyermeknevelésben és az iskolai tanításban. Fejlesztik a nyelvi készségeket, a kreativitást, támogatják a szociális és érzelmi fejlődést, valamint megőrzik a kulturális örökséget és színesítik az órai tartalmak tanítását. A tájnyelvi mondókák alsó tagozaton a nemzetiségi német nyelv oktatásában kötelező tartalomként jelennek meg. Akkor tud a

nemzetiségi pedagógus autentikus tájnyelvi mondókákat tanítani, ha rendelkezik egy olyan szöveggyűjteménnyel, amelyből a tantervnek és az ünnepi alkalmaknak megfelelően tud kulturálisan köthető mondókákat válogatni. E tanulmány bepillantást nyújt abba, hogy milyen lépésekből áll egy mondó-káskönyv elkészítése, milyen didaktikai jelentőségük van a tájnyelvi mondó-káknak, valamint milyen módszertani ajánlásokat kell szem előtt tartani, ha tájnyelvi mondókákat kívánunk a nemzetiségi németórán tanítani¹.

Német népköltészeti alkotások gyűjtéséről

A népköltészeti alkotások gyűjtése több célt szolgál. A népmesék, mondókák, kiszámolók, népi gyermekjátékok egy adott közösség valóságának és kulturális identitásának a nyelvi-irodalmi (olykor zenei) leképeződései. Elsősorban száj-hagyomány hagyományozódnak egyik generációról a másikra, ugyanakkor a népköltészeti kulturális örökség áthagyományozódása során variációk is kialakulhatnak, a népköltészeti alkotások gyűjtése lehetővé teszi, hogy a szövegek a beszélőktől függetlenül is fennmaradjanak. Mivel a népköltészeti alkotások sokszor tájnyelvi szavakat, szókapcsolatokat is tartalmaznak, írásos fennmaradásuk az adott nyelv diatopikus sokszínűségét is rögzíti.

A német irodalom számos népköltészeti alkotással vált gazdagabbá hozzáértő gyűjtőknek köszönhetően. A gyűjtőkedv a 17–18. században a német irodalom máig meghatározó gyűjteményes műveinek megjelenését eredményezte. Johann Karl August Musäus (1735–1787) *Volksmärchen der Deutschen* (1782–1786) című kötete a 18. század egyik legjelentősebb népköltészeti gyűjtése. Már az először 1806-ban megjelent német népdalgyűjtemény, a *Des Knaben Wunderhorn* felveti a gyűjtés és kiadás néhány alapvető kérdését: mivel Achim von Arnim és Clemens Brentano a heidelbergi romantika szellemében abból indultak ki, hogy a népi hagyományt sok-sok ember alakította, így ők mint költők, mint német művészek (akik szintén a népből származnak) ugyancsak alakíthatnak a szövegeken. Ennek megfelelően híres gyűjteményük filológiai szempontból nem megbízható, hiszen a „jobbítás, a „feljavítás” szándékával több helyen is tudatosan „belenyúltak” a gyűjtött anyagba.

A legismertebb német gyűjtők Jacob Grimm (1785–1863) és Wilhelm Grimm (1786–1859) voltak, 1812-ben jelent meg a *Kinder- und Hausmärchen* című kötetük, amely az egyetemes mesekincs olyan klasszikusait tartalmazta, mint a *Hamupipőke*, *Hófehérke*, vagy a *Piroska* és a farkas. 1816-ban ezt egy másik gyűjteményük, a *Deutsche Sagen* első kiadása követte. Bár tágabb értelemben a Grimm testvérek is a heidelbergi romantika vonzáskörébe tartoznak, ők inkább tudósként, filológusként közelítették meg a népköltészeti művek gyűjtésének problémáját, és arra törekedtek, hogy a gyűjtött anyagot minél pontosabban adják vissza. Arról már nem ők tehetek, hogy adatközlőik nem voltak minden esetben megbízhatóak, és így eredetileg francia műme-

¹ A német tájnyelv szerepéről a nemzetiségi oktatásban lásd Márkus, 2014, 2015.

sék – mint például éppen a már említett *Piroska és a farkas*, amelynek francia címe Charles Perrault 1695-ből származó *Contes de ma mere l'Oye / Lúdanyó meséi* című gyűjteményében *Le Petit Chaperon rouge* volt – német meseként jelennek meg náluk. (Az adatközlők megbízhatóságának problémája visszatérő szempont szinte minden típusú és műfajú gyűjtésnél, Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak is rá kellett döbbsenüik, hogy kutatásaik során néhány műdalt népi hagyományból származó dallamnak jelölték meg az adatközlők.)

A maga korában – Magyarországon is – elsősorban balladaköltőként ismert Ludwig Uhland *Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder* című 1844-ben megjelent kötete a Grimmékhez hasonló szellemben inkább a filológiai pontosságra helyezi a hangsúlyt, ahogyan az utána következő további gyűjtők is. Ludwig Bechstein (1801–1860) *Deutsches Märchenbuch* (1845) című gyűjteménye német meséket és mondákat tartalmaz, néhány közülük Grimméknél is fellelhető. August Ey (1810–1870) szász néprajzkutatóként Szászország, illetve a Harz hegység mondáival, meséivel és népszokásaival foglalkozott, legjelentősebb műve a *Harzmärchenbuch oder Sagen und Märchen aus dem Oberharze* (1862). Lényegében az 1900-as évek óta a német népi irodalom különböző formáinak a kutatását inkább a tudományos megközelítés és módszerek jellemzik, a kiadott kötetek általában kollektív munka eredményei. A gyűjtések körülményeit és eredményeit a gyűjtők filológiai ars poeticáján kívül sokszor a politika is meghatározta, mint például Wolfgang Steinitz 1953-ban az NDK-ban kiadott és a demokratikusságot kihangsúlyozó, egyébként alapos gyűjteménye, a *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus 6 Jahrhunderten* esetében.

A magyarországi német szájhagyomány gyűjtése az 1970-es évek vége óta több említésre méltó kötetet eredményezett: Először a magyarországi német dalok jelentek meg gyűjteményekben, kottával egyetemben, például az 1979-ben a Ludwig Hollós és Julius Gottfried Schweighoffer által kiadott „*Schönster Schatz*” *Ungarndeutsche Volkslieder* valamint a Karl Vargha által összeállított kétkötetes, 1987 és 1987-ben megjelent *Heimatklänge. Ungarndeutsche Liedersammlung* gyűjtemények. Mindkét publikáció elsősorban német köznyelvi formában közli a dalokat, a kötetekben csak néhány tájnyelvi dalszöveg található. E két publikáció között jelent meg 1984-ben a *Der Teufelsgipfel* című kötet, amelyben Ede Herger magyarországi német népmeséket gyűjtött össze². Ezt követte 1991-ben a *Auf der Spur verborgener Schätze* című kötet, többek között magyarországi német írók (Ludwig Fischer, Georg Fath, Engelbert Rittinger) által közzétett német mondákkal.

A *Vadalma, vadalma, magva de keserű!* című, 1995-ben publikált gyűjtemény (szerk. Manherz Károly) verseket, dalokat kínál németül, részben tájszólásban, Kalász Márton magyar fordításában. Ezen antológiák éppúgy, mint Josef Michaelis szűkebb hazájának mondáit tartalmazó kétnyelvű kötete, a *Der verlorene Schatz* (2008) elsősorban nem tájnyelvi népköltészeti

² Az Ördögcsúcs című mesekötetről és a Baranya megyei német népmesék a nemzetiségi oktatásban játszott szerepéről bővebben lásd Márkus, 2021.

alkotásokat helyeznek előtérbe. Kivételt csak Angela Korb által 2011-ben megjelentetett és az általa lejegyzett, nagymamája által elmondott meséket tartalmazó *Reigöd vum Weidepam* képez kivételt³. E műhelytanulmány középpontjában a tájnyelvi népköltészeti gyűjtések állnak, további, nem csak népköltészeti tájnyelvi irodalmi alkotással kapcsolatos áttekintést Klein (2024) jelen kötetben található tanulmánya nyújt.

Az itt említett magyarországi német népköltészeti válogatásokhoz képest az e tanulmány középpontjában álló nyelvjárási mondókéskönyv több szempontból is eltér: egyrészt alulról szerveződő kezdeményezésnek köszönhető a létrejötte. Másrészt egy olyan közösség mondókakincsét öleli fel, amely a törökdúlás után létrejött legelső németajkú települések egyikén él. Harmadrészt a mondókéskönyv a tájnyelvi mondókákat eredeti feljegyzésük formájában, a német helyesírás és helyesejtés szabályainak megfelelő átírat formájában, valamint német köznyelvi formában is tartalmazza. Az eredeti feljegyzések publikálását a szerkesztők azért tartották fontosnak, mert a maguk nemében egyedülálló emléket támasztanak annak a tiszteletreméltó törekvésnek, hogy laikus beszélők és gyűjtők milyen ortográfiai megoldásokat találtak a bajor nyelvjárási mondókák minél pontosabb lejegyzéséhez. Az eredeti feljegyzések azon kívül, hogy nyelvemlékjelleggel bírnak, korpuszként is szolgálhatnak a bajor tájnyelv, valamint a német és a magyar köznyelv ortográfiai és fonetikai interferenciáinak vizsgálatához.

Hogyan érdemes nyelvjárási adatokat gyűjteni?

Nyelvjárási adatokat azért gyűjtünk, hogy azok az egyszeri beszédaktuson kívül is fennmaradhassanak, illetve a beszélőtől függetlenül bárhol, bármikor ismét reproduktívakká válhassanak. Reprodukálhatóságuk feltétele az, hogy egy olyan médium⁴ tárolja őket, amely könnyen hozzáférhető és lejátszható. A nyelvjárásokkal kapcsolatban bármilyen nyelvi adatot lehet gyűjteni, így szavakat, mondatokat, állandósult szókapcsolatokat és közmondásokat (frazeologizmusokat), illetve teljes szövegeket is. A szövegszintű tájnyelvi adatgyűjtés a gyűjtés előkészítettsége okán lehet spontán (egy visszaemlékezés, dialógus vagy többszereplős beszélgetés felvétele által), és lehet irányított (előre eltervezett témák felvetése vagy konkrét kérdéskatalógus lekérdezése által). A gyűjtendő szöveg keletkezhet a gyűjtési szituációban ad-hoc (a felvetett témáról szabadon beszél az adatközlő) és lehet kötött (ritualizált szövegek, így mondókák, imák recitálása esetén). Ideális adatközlő az a személy, aki autentikus

³ Ennek a tájnyelvi mesekötetnek a nemzetiségi oktatásban való felhasználási lehetőségeiről Márkus Éva írt tanulmányt (Márkus, 2017). A magyarországi német mesék oktatásban játszott szerepéről lásd Márkus, 2020.

⁴ A nyelvi adatokat audiovizuális, digitális és nyomtatott médiumokon tárolják, például nagyon régi felvételeket hanglemezen, magnókazettán, CD-n, mp3-formátumban, videofilmen, mp4-formátumokban, (korlátozott vagy nyílt forrású) digitális adatbankokban, szótárak és könyvek (monográfiák) formájában.

nyelvjárási adatot tud a gyűjtő számára szolgáltatni. Az ideális adatközlő magyarországi német nyelvjárások esetében a legidősebb generáció tagja, egészségi állapota (emlékezőtehetsége, artikulációja, koncentrációs képessége) megengedi számára az adatszolgáltatás néha kimerítő folyamatát. Az adatgyűjtés sikeressége az adatgyűjtő (explorátor) felkészültségén is múlik. Az ideális adatgyűjtő a kérdéseit pontosan és röviden fogalmazza meg, jó hallása van, és az esetleges hibákat a felvétel alatt észreveszi (például hogy az adatközlő a tájnyelvi kiejtését a német köznyelv irányába korrigálja), tájékozott a témáról, hangfelvételt készít a gyűjtésről, amelyet később egységes rendszerrel jegyez le, a gyűjtés során barátságos és érdeklődő attitűddel segíti az adatközlőt, és a befolyásolás elkerülése érdekében magyarul beszél az adatközlővel.

Egy magyarországi német mondókáskönyv összeállításának lépései

Egy magyarországi német mondókáskönyvek összeállításának jó példája a 2017-ben megjelent *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar* című kötet (Kerekes & Müller, továbbiakban: *Kinderreime*), amely pilisvörösvári lakosok – civilek, óvopedagógusok, tanítók és tanárok – közös munkájának eredménye⁵. A kötet 78 dajkarímet, kiszámolót, gúnyolódót, párbeszédet és ünnepi alkalmakkor (például Újévkor, esküvőkön) recitált gyermekmondókát tartalmaz pilisvörösvári bajor nyelvjárásban és német köznyelvi formában (1. ábra).

1. ábra

A Kinderreime und Sprüche aus Werischwar (2017) című kötet borítója.

⁵ Pilisvörösvár esetében a helyi bajor nyelvjárás oktatási célú dokumentálása már némi tradícióra tekint vissza, hiszen 2009-ben Andrusch-Fóti és Müller szerkesztésében megjelent egy helyi bajor nyelvjárás-könyv, amely az év minden hónapjához tematikusan kapcsolódó szövegekből, grammatikai és lexikális gyakorlatokból, helytörténeti szövegekből áll. A kötet leckeszövegei pilisvörösvári bajor nyelvjárásban és német köznyelven a nyelvjárás-könyv mellékleteként CD-n is meghallgathatóak (Andrusch-Fóti & Müller, 2009; Lazri, Müller & Steckl-Boldizsár, 2011, pp. 227–238).

A mondókáskönyv összeállításának első lépése több tucat pedagógus, valamint civil adatközlő⁶ és gyűjtő⁷ által ismert, feljegyzett mondókák összegyűjtéséből állt, melynek eredményeként egy mintegy 500 oldalas kézirat jött létre. A kézirat nyelvjárásilag, tartalmilag és minőségileg is heterogén szövegeket tartalmazott, ezért második lépésként a kéziraton belül el kellett különíteni a német köznyelvi szövegeket a nyelvjárási szövegektől, majd a nyelvjárási szövegeken belül a pilisvörösvári bajor szövegeket azoktól a nyelvjárási szövegektől, amelyek nem pilisvörösvári bajor tájnyelven (hanem egy másik nyelvjárásban) kerültek feljegyzésre. A fennmaradó pilisvörösvári bajor szövegek között ismétlődő (azonos) szövegek is felbukkantak, ezeket el kellett távolítani. A szövegek szelektálását követően az autentikus pilisvörösvári mondókákat az eredeti, kézzel írt lejegyzéseknek megfelelően, betűhíven le kellett gépelni. A következő fázisban a tájnyelvi mondókák írásmódjának egységesítésére volt szükség. A tájnyelvi mondókákat az adatközlők és a gyűjtők magyar és német betűk kombinációjával jegyezték le. A hang–betű-kapcsolatok sokszor egy szövegen belül sem voltak konzekvenssek (például a bajor tájnyelvi nyílt *a* hang hol német köznyelvi *a*-val, hol magyar *á*-val lett jelölve, a bajor *s* mássalhangzót magyar *sz* jelenítette meg), a laikusok által lejegyzett szövegek többsége csak a pilisvörösvári nyelvjárást ismerők számára volt olvasható. A vegyes (német és magyar) betűkészlettel lejegyzett mondókák autentikus formájukat megközelítő olvasásához ismerni kellett a helyi nyelvjárást, a német és a magyar köznyelv helyesírási konvencióit, fonéma-graféma megfeleltetéseit. E feltételek határt szabtak a mondókák Pilisvörösvár határain túli recepciójának. A vegyes betűkészlet miatt a szövegeket sem német, sem magyar anyanyelvű olvasó nem tudta helyesen kiolvasni. A minél szélesebb olvashatóság érdekében, és mivel a pilisvörösvári bajor mondókák a német mondókakincs részét képezik, a szerkesztők a mondókák átíratainak javításakor a német köznyelv betűkészletét használták, amelyet csak az *ä* különleges karakterrel egészítettek ki. A pilisvörösvári bajor nyelvjárásban ugyanis létezik *ä* vs. *a* opozíció (*Prääd* – *praad*), e két egymástól különböző hangminőség jelölésére a német köznyelv betűkészletében nincs elegendő jel. A revideált transzkripció elkészítése során a fentiekén kívül a tényleges artikulációhoz kellett igazítani a helyesírást, valamint a helyesírási hibákat (például elírt vagy hiányos szóalakokat) és a szóbeli áthagyományozás során helytelenül torzult szóhasználatot is korrigálni kellett. A revideált (korrigált) tájnyelvi transzkripción kívül minden mondókához

⁶ Az adatközlők a következő személyek voltak: Botzheim Józsefné, Breier Mátyásné, Denk József, Guth Terézia, Herbst János, Kimmel Márton, Kimmel Mártonné, Kókai Márton, Kozek Jánosné, Mirk Józsefné (Nick Terézia), Mirk Mártonné, Wenczl Erzsébet, Wieszt Márton.

⁷ A gyűjtési folyamatban a következő személyek vettek részt: Baska Virág, Bihariné Nick Aranka, Fetter Krisztina, Förster Judit, Kreiszl Antalné, Kurecz Jánosné, Manhercz Teréz, Mirkné Ziegler Margit, Sasvári Teréz, Schuckné Klinger Ibolya, Szabóné Kimmel Otília, Szép Lászlóné, Tagscherer Angelika. A kéziratot mondókák begépelésében Kreiszl Orsolya, Berzeki Rebeka és Varga-Jantal Zoltán segítette. A kötet összeállításának kezdeményezője és a kötet kiadója a Pilisvörösvári Német Nemzetiségi Önkormányzat (elnök: Sax László) volt.

német köznyelvi átírat is lett kapcsolódott. A köznyelvi átírat segíti az olvasót a tájnyelvi alakok beazonosításában, ezáltal a jelentésük megértésében, szélesebb dimenzióban a német nyelv változatosságának a megtapasztalásában. Egyazon mondóka tehát három formában jelenik meg a kötetben: 1. az eredeti kéziratnak megfelelő formában (ahogy az adatközlők, gyűjtők lejegyezték minden következtetéssel együtt), 2. a német köznyelvi ábécé betűkészletével lejegyzett, a tájnyelvi kiejtést követő (fonetikus) formában és 3. német köznyelvi formában (1. táblázat):

1. táblázat

A mondókák nyelvi formái a mondóka-kötetben a Tea is in Pruna kfoinj / Der ist in den Brunnen gefallen kezdetű mondóka alapján (Kerekes & Müller, 2017, pp. 32–33).

Eredeti kézirat szerint	Szerkesztés során korrigált tájnyelvi forma	Német köznyelvi megfelelő
<i>Téa iz in prunna kfoint téa hod in raaczáád, téa hod in insz páit klaikt, téa hod in cuadáikt und téa kláána, hod na wida aafkwáickt.</i>	<i>Tea is in Pruna kfoinj tea hod in ráászad, tea hod in ins Pait klaikt, tea hod in zuataikt und tea klaana, hod in wiida ääfkwáikt.</i>	Der ist in den Brunnen gefallen, Der hat ihn herausgezogen, Der hat ihn ins Bett gelegt, Der hat ihn zugedeckt, Und der kleine, hat ihn wieder aufgeweckt.

A mondókákban előforduló szavak és grammatikai jelenségek egyikét-másikat a gyűjtők és a szerkesztők megjegyzésekkel látták el.⁸

A megjegyzések közül van, amelyik a mondókaival, annak variációjával, vagy a mondóka eljátszásával kapcsolatban nyújt plusz információt, például a *Waaawel, Waaawel näd tue sau / Bärbel, Bärbel, tu nicht so* kezdetű mondóka esetében megjegyzésre kerül, hogy létezik egy *Madel, Madel tua ned szau / Mädchen, Mädchen tue nicht so* kezdősorú variáns is (Kerekes & Müller, 2017, p. 24). Az *Ooli mäini liawi Lambeln khumts haam! / Alle meine lieben Lämmer kommt heim!* kezdetű felelgetős mondókához a gyűjtő megjegyzést fűzött, miszerint e mondóka körjátéka megegyezik a magyar *Hol jártál Báránycám?* kezdetű mondóka körjátékával.

Más megjegyzés a mondókákban előforduló historizmusok jelentését magyarázza meg, például a *kaipts ma kschwind a Saiksal ráás / geben Sie mir*

⁸ A szerkesztők a tájnyelvi megjegyzések elkészítéséhez az alábbi tudományos műveket és lexikográfiai referenciaműveket használták: Adelung, J. Ch. (1811). Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. Wien. <http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/angebot/adelung> (2023.12.30.); Grimm, J. & Grimm, W. (1854–1971). Deutsches Wörterbuch. <http://dwb.uni-trier.de> (2023.12.30.); Kluge, F. (1975). Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Walter de Gruyter; Manherz, K. (1986). Deutsche Mundarten im Pilisch-Gebirge. In Manherz, K. (Ed.), Ungarndeutsche Studien 3. Tankönyvkiadó. 6–147.; Márkus, É. (2004). Szófeldrajzi vizsgálódások a Budai-hegység német nyelvjárásaiban. In Tóth, Sz., Földes, Cs. & Fóris, Á. (Eds), Lexikológiai és lexikográfiai látkép. Generalia, 99–104.

geschwind einen Sechser (he)raus verssorban előforduló *Sechser*ről megtudhatjuk, hogy a *Sechser* a Német Birodalom (Deutsches Reich) ötpennigés érméjének volt az informális elnevezése 1874 után (Kerekes & Müller, 2017, p. 27).

Azokhoz a valódi tájszókhoz, amelyeket a német köznyelvi kompetenciával (de pilisvörösvári bajor tájnyelvi kompetenciával nem) rendelkező olvasó nem ért, tájnyelvi szemantikai kommentár kapcsolódik, például az *An Scheel hod si aa trum / Einen Schädel hat sie auch riesengroß* verssorban a *trum* alakkal kapcsolatban a lábjegyzet kifejti, hogy a nyelvjárási jelentése 'vminek a (böhöm) nagy volta' (Kerekes & Müller, 2017, p. 46).

A német és a magyar köznyelvben már nem használatos archaizmusok jelentése etimológiai szófejtéssel válik érthetővé, például a *hod si hindn a Staniizl / hat sie hinten eine Stanitzel* verssorban előforduló *stanicli* szó eredeti alakja a *Scharnützel*re vezethető vissza, utóbbi alak bajor-osztrák megfelelője a *Stanitzel* (Kerekes & Müller, 2017, p. 72).

A mondókák recepciója során kétségkívül a legnagyobb kihívást a tájnyelvi kiejtés és szóképzlet jelenti. Grammatikai kommentárookra a mondókák egyszerű nyelvtani struktúrái miatt ritkán kerül sor, igaz, ha sor kerül rájuk, akkor prototipikus tájnyelvi jelenség áll a középpontjukban. Például a *I wünsch äink/aink a kliklichs Nääjoa / Ich wünsch euch ein glückliches Neujahr* verssorban az äink/aink alakok bajor nyelvjárást nem ismerők számára nem érthetőek. A bajor äink/aink alakok jelentése 'nektek kettőtöknek', e formák a régi kettős szám (duális) máig fennmaradt alakjai (Kerekes & Müller, 2017, p. 76). Szintén a duális jelenségére példa a *krääfts in Sock und kaipts ma woos / greift in den Sack und gebt mir was* verssorban a *krääfts* alak: a bajor nyelvjárásokban az igék többes szám 2. személyű alakja *-ts* igeragra végződik (Kerekes & Müller, 2017, p. 82). A lexikális-grammatikai kommentárokhoz felhasznált referenciaművek a kötet végén kerültek felsorolásra. A kötet függelékében néhány jól sikerült laikus lejegyzés található.

A mondókák a német köznyelvi kezdősoruk szerint ábécérendbe lettek rendezve. A mondókák a szövegtükörben úgy kerültek elhelyezésre, hogy a nyomtatásban megjelenő könyv bal oldalára kerültek a kéziratos és a korrigált nyelvjárási mondókák, a jobb oldalára pedig ugyanannak a mondókának a német köznyelvi megfelelője. Így az olvasó a könyvben (annak bal és jobb oldalán) egyszerre láthatja ugyanannak a mondókának három formáját, ez segíti a tájnyelvi szöveg megértésében és lehetővé teszi a tájnyelv-köznyelv közötti hangtani, lexikális és grammatikai különbségek gyors felismerését.

A szerkesztési munkálatok tartalmi részét a használati útmutató és a kötet keletkezésének történetét bemutató előszó elkészítése zárta. A kéziratot nyelv(járás)i és szakmai szempontból Manherz Károly (1986) – a magyarországi bajor nyelvjárások, különösképpen a pilisvörösvári nyelvjárás ismerője – lektorálta. A formai-tartalmi lektorálást a kézirat korrektúrája, illusztrálása és tördelése, a borító elkészítése, a tördelést követő ismételt korrektúrája, majd a kézirat nyomdakész formába hozása (véglegesítése) és a kiadása követte.

Német tájnyelvi mondókák didaktikai jelentősége

A tájnyelvi mondókák a hallgató (olvasó) számára irodalmi-esztétikai örömet nyújtanak, fiktív történetek és helyzetek teremtésével támogatják a gyermek kogníciójának, szociális és nyelvi készségeinek fejlődését. A mondókák játékos formában ösztönzik a gyerekek képzeletét és kreativitását. A gyerekek élvezik, hogy eljátszhatnak olyan karaktereket, állatokat vagy tárgyakat, amelyeket a mondókákban találnak. Felvehetik az adott figura szerepét, annak szándékait, érzelmeit átélhetik, eljátszhatják. A mondókák társas olvasása, hallgatása, recitálása, eljátszása a közösségi érzést erősítik. A mondókák közös elmondásával, eljátszásával a gyerekeknek lehetősége nyílik arra, hogy megoszthassák érzéseiket és tapasztalataikat egymással. Ez segít nekik abban, hogy megtanulják, hogyan kell perspektívát váltani, társakkal kommunikatív szándékok és érzelmek mentén együttműködni.

A mondókák kiváló segédeszközök lehetnek a különböző témák tanításában. A gyerekek a mondókákon keresztül életkoruknak megfelelő szó-készlettel szembesülnek, megismerhetik például az állatokat, a színeket, a számokat, a testrészeket. A mondókák a németóra bármely fázisába beépíthetők: szolgálhatnak bevezetőként (motivációként az órai szövegértéshez), állhatnak az óra új ismeretet közlő fókuszában (amennyiben egy mondóka megtanítása az óra célja), használhatóak koncentrációt igénylő órai fázisok után pihentető nyelvi tevékenységként, és végül, de nem utolsó sorban a tanóra végén, az órai nyelvi tevékenységek zárásul. Így a mondókák segítenek a tanulás motiválásában és izgalmassá tételében.

A tájnyelvi népköltészeti alkotások nem csak tematikájukban rögzítik egy közösség valóságát, hanem nyelvi szempontból is. Rövid, ritmusos-rímes szerkezetük miatt a mondókákat könnyebb megtanulni és megjegyezni, mint a prózai szövegeket vagy a több strófából álló verseket. A mondókák tartalmi megértése, memorizálása és recitációja fejleszti a beszédértést és -készséget, az individuális szókinccset a nyelvtani készségeiket. A nyelvjárási szövegek a nyelvtanítás során felhívják a figyelmet a nyelv diverzitásának tényére, a standard és más nyelvváltozatok kapcsolatának (a Kiss Jenő által kettősnyelvűségnek nevezett fogalom) jelenségére.

Az oktatási célra felhasznált tájnyelvi népköltészeti szövegek nyelvi elemzése elsősorban kiejtési, lexikális-szemantikai, kisebb mértékben (morfo)szintaktikai és pragmatikai szempontokra terjed ki. A nyelvi változatok tanításának szempontjából fontos információ annak megfigyelése, hogy a köznyelvi megfelelőhöz képest a magánhangzók és mássalhangzók, milyen pozícióban milyen minőséget vesznek fel. Felismerhető-e valamilyen szabályszerűség? A köznyelvi hangsúlyoktól miben tér el a tájnyelvi szó- és mondathangsúly? A nyelvjárási szövegben mely szavak a valódi tájszavak, mi a formájuk, mi a jelentésük? A szavak (morfo)szintaktikai jellemzőiből milyen grammatikai eltérések szűrhetők le (például a standard és köznyelvi változathoz képest egyszerűbb tájnyelvi deklinációs rendszer)? A tájnyelvi népköltészeti szöveg formális vagy informális stílusú?

A népköltészeti alkotások gyűjtése az irodalom- és a nyelvtudomány számára értékes szövegtudományt kínál: dokumentációja lehetővé teszi egyrészt az irodalmi motívumok, struktúrák, stílusjegyek összehasonlítását más közösségek hasonló népköltészeti alkotásaival, másrészt egy település, egy (kis)régió ritualizált szövegének a dokumentálása által az adott beszélő-közösség nyelvhasználatának egy kis szegmense tanulmányozhatóvá válik variációs nyelvészeti, dialektológiai szempontból is.

Német tájnyelvi mondókák a nemzetiségi német közoktatás 1–6. osztályában

A német tájnyelvi mondókák az általános iskola 6. évfolyama végéig két kompetenciaterületen az országismereti-interkulturális kompetencián (*landeskundlich-interkulturelle Kompetenz*) és a nyelvtani kompetencián (*linguistische Kompetenz*) belül jelennek meg. A mondókák olyan irodalmi szövegtípusok, amelyek egy beszélőközösség érzéseit és bölcsességét fejezik ki, nyelvezetük egy földrajzilag behatárolt, gyakran a rurális milió által is meghatározott nyelvi forma, amelyet elsősorban kiejtése, másodsorban pedig lexicája különböztet meg a nemzetiségi német iskolákban tanított német köznyelvtől.

A német tájnyelvi mondókákat a nemzetiségi német nyelv című tantárgy kompetenciamodelle (a továbbiakban: KM) a 4. és 6. évfolyam végén az országismereti-interkulturális kompetencián belül a kulturális élettel és médiával (*Kulturelles Leben und Medien*), valamint a nyelvtani kompetencián belül a tájnyelvi-köznyelvi kiejtéssel és szavakkal kapcsolja össze (Flódung et al., 2010).

Az elsajátítandó magyarországi német mondókák komplexitása megfelel az általános iskolás tanulók kognitív és affektív valóságának. A német nyelvhasználati szövegek didaktizálása német tanórai felhasználásra mindazonáltal bizonyos nehézségekkel jár, mivel a tanulók igen csekély nyelvhasználati kompetenciával rendelkeznek, hiszen a családjukban magyarul szocializálódtak (Knipf-Komlósi & Müller, 2018, pp. 51–67). A tanulók számára a német nyelvhasználati szövegek megértése nehezebb, mint köznyelvi megfelelőiké, ezért célszerű a nyelvhasználati szövegek megtanítása során a német köznyelvi ekvivalenseket is bevonni, és a tájnyelvi szöveget a köznyelvi megfelelő segítségével értelmezni. Paradox módon a magyarországi német tájnyelvi szövegekkel a némettanároknak is vannak problémáik: nem mindig rendelkeznek autentikus helyi tájnyelvi mondókáskincsrel, és ha nem ugyanarról a településről (ugyanabból a faluból) származnak, mint a feldolgozandó nyelvhasználati szöveg, nehézséget okozhat számukra a nyelvhasználat (amelyben a feldolgozandó szöveg íródott) és a köznyelv közötti különbségek autentikus elmagyarázása. A német tájnyelvi mondókák tanításának sarkalatos pontja tehát egyrészt helyi tájnyelvi szöveggyűjtemények összeállítása, másrészt ezen szöveggyűjtemények nyelvhasználati szempontú ellenőrzése, köznyelvi fordításokkal, valamint a tájnyelvi hangkészletre és szavakra vonatkozó kommentárok elkészítése.

Módszertani ajánlások tájnyelvi mondókák tanításához

A nyelvjárási mondókák tanórai feldolgozása eltér a műköltészeti alkotások (például versek) értelmezésének útjától. A népköltészeti művek nem köthe-tők egyetlen személy (a költő/szerző) alkotói tevékenységéhez. Ezen kívül nem tudjuk a keletkezésüket egyértelműen egy évhez kötni, mivel nem lehet pontosan meghatározni, hogy mikor és hol jöttek létre. A tájnyelvi mondó-kák tanításakor azt is figyelembe kell venni, hogy magyar anyanyelvű, né-met köznyelvi ismeretekkel alapszinten rendelkező tanulók számára kell a tájnyelvi mondókákat előkészíteni, vagyis feldolgozásuknak – két nyelvvál-tozat, a német tájnyelvi és a német köznyelvi – az idegen nyelvi szövegértés elemeit is tartalmaznia kell.

A következőkben a *Kinderreime* kötetből válogatott tájnyelvi mondóka példáján mutatjuk be, miként lehet a tájnyelvi népköltészetet az általános iskola alsó tagozatán tanítani (Kerekes, 2019, pp. 163–176). Mivel a tájnyelvi népköltészeti alkotások egy része az év ünnepeköréhez kapcsolódik, érdemes feldolgozásukat néprajzi ismeretek tanításával kombinálni, vagy tantárgya-ron átvívelő pedagógiai szemlélettel a tájnyelvi mondókákat a néprajz tan-tárgy tartalmaihoz hozzárendelni. Mindkét lehetőséghez kiváló inspirációt nyújt Karsainé Gasser Mária és Márkus Éva (2024) jelen kötetben található tanulmánya. Első lépésként fel kell kelteni a tanulók érdeklődését a mon-dóka témája iránt. A motiváció fázisához olyan rövid és könnyű feladatok ajánlottak, amelyek megoldása során feltárul a feldolgozandó vers központi gondolata vagy egy kulcsszava, például asszociogramok (szösün, mind-map) vagy kereszt- és betűrejtvények. Motivációként vizuális ingerek, azaz képek is kiválóak: a tanulók a teljes képet csak egy pillanatra felvillantva látják, vagy a képnek csak egy részét, vagy mint egy mozgó kulcslyukon kukucskálva mindig csak annyit, amennyit a kép egy-egy pontjára csúszó kulcslyuk látni enged, és ki kell találniuk, hogy a hiányzó részen valószínűleg mi látható.

A motivációt a célkitűzés követi, amelyben a tanulók megtudják, hogy az óra következő szakaszában mivel fognak foglalkozni (például *Ma egy nagyon különleges gyermekverset fogunk megtanulni, amelyet már a nagyszületek is ismertek*). A következő lépésben a tanulók szá-mára ismeretlen német köznyelvi szavakat és kifejezéseket magyaráz-zuk el játékos formában. A szókincs tehermentesítése gyorsabbá teszi a szöveg megértését, a szókincsfejlesztéshez jó ötleteket találunk Ke-mény-Gombkötő Krisztinánál (2010, pp. 20–24).

A negyedik lépésben a pedagógus a mondókát tanulónak német köz-nyelven bemutatja, majd megkérdezi a tanulókat, hogy milyen érzéseket és gondolatokat ébresztett bennük a halott szöveg. A mondóka bemutatása során különösen ügyeljünk a helyes ritmusra és kiejtésre. Ha a mondókához valamilyen mozgás kapcsolódik, a mozgásos elemmel együtt mutassuk be.

Az ötödik lépésben a tanulók a szövegértő olvasást gyakorolják: csendben végigolvassák a német köznyelvi mondókát, majd megbeszélik annak tartal-

mát. Az értő olvasást gyakorló olvasás követi, a gyakorló olvasás az olvasástechnika fejlesztését és a mondóka elemeinek a bevéődését szolgálja. A gyakorló olvasás során a mondókasorokat szerepek vagy verssorok szerint olvassák fel hangosan. A tanulók nemcsak egyénileg vehetnek részt a felolvasásban, a felolvasás a tanulócsopórt öszzetételének megfelelően (akár először a fiúk, majd a lányok, és fordítva), illetve az ülésrend szerint (először a jobb-szárny, majd a balszárny) is variálható. A mozgást jelentő ígékert tartalmazó vagy cselekvést leíró sorokat gesztusokkal, mozdulatokkal lehet kísérni, mint a következő mondóka esetében (Kerekes & Müller, 2017, p. 91):

*In Werischwar und Sanktiwan
ist das der Brauch:
Die Mädchen stellen sich auf die Gasse
und kratzen ihren Bauch.*

A fenti mondóka recitálása során a fiúk kettős sorfalat állnak, így szimbolizálják a mondókában felbukkanó utcát (*Gasse*), a lányok a kettős sorfalán belül állnak és a mondókának megfelelően cselekszenek (*und kratzen ihren Bauch*).

A szövegértő olvasást a reprodukív és produktív feladatok követik. A mondókához készülhet hiányos szöveg (Lückentext), amiben a hiányzó főneveket kell kiegészíteni. Egy képsorból ki lehet azokat a képeket válogatni, amelyek a mondókához illenek. A mondókát kétszavas egységekre fel lehet vágni, és az összekevert egységeket a mondókának megfelelően helyes sorrendbe lehet rendezni. A szöveget meg lehet változtatni: a mondóka cselekménye nem Pilisvörösváron és Pilisszentivánon játszódik, hanem más településeken, nem a lányok a főszereplők, hanem a fiúk, a lányok nem hasukat vakargatják, hanem a fejüket. Ezeket a változtatásokat a tanulócsopórtnak el lehet mutogatni, és a többiek feladata, hogy rájőjenek, a mondóka melyik elemében történt változás. E feladatok akkor reprodukív jellegűek, ha megoldásukhoz szükség esetén a tanulók segítséget vehetnek igénybe, például azáltal, hogy megnézhetik az eredeti szöveget, szótárból kikereshetnek új szavakat. Ezeknek a feladatoknak a reprodukív jellege arra is vonatkozik, hogy megoldásuk a mondókák szókésszletére, vagy egy-egy szó szómezőjére épül.

A produktív feladatok az jellemzi, hogy megoldásuk során a tanulók önállóan fogalmazzák meg saját gondolataikat német nyelven, arra ösztönzik a tanulókat, hogy a feldolgozott mondóka elemeit produktívan használják beszédben vagy írásban. A fenti, *In Werischwar und Sanktiwan* kezdősorú mondóka esetében a tartalom prózában is megjeleníthető: a tanulók a rím-ben leírt jelenethez egy előzményt vagy folytatást írhatnak, jellemezhetik a rím-ben előforduló lányokat, írhatnak róluk egy blogbejegyzést, készíthetnek egy rövid mobiltelefonos felvételt (*Was ist gestern in Werischwar/Sanktiwan passiert?*).

A német köznyelvi lírai szövegértelmezés a produktív feladatok megoldásával lezárul. A következő lépésben a tanulók a mondóka tájnyelvi formájával

ismerkednek meg. Mivel az általános iskolás tanulók nyelvjárási ismeretekkel nem rendelkeznek, ezért a nyelvjárási mondókát csak a német köznyelvi versértelmezés elvégzése után érdemes bemutatni. Az *In Werischwar und Sanktiwan* kezdősorú mondóka tájnyelvi megfelelője a következőképpen hangzik (Kinderreime, 2017, p. 90):

*In Wearischwa und in Sandiiwan
is täis ta Prääch:
Ti Maal stöinj si af Koosn
und krotsn ianen Pääch.*

A tájnyelvi mondókát vagy a tanár mutassa be, vagy autentikus felvételtől hallgassák meg a tanulók. A meghallgatás után ismét a tanulók érzelmi benyomásaira és globális szövegértésére helyezük a hangsúlyt: kérdezzük meg, hogy a tájnyelvi forma más volt-e, mint a köznyelvi? Ha igen, milyen volt: furcsább, viccesebb, nehezebben érthető, ismerős volt-e? Mely szavakat ismerték fel?

A következő lépésben a nyelvjárási mondókát a transzkripció segítségével lassan, sorról sorra haladva kell a tanár után ismételve olvasni, majd a tanulóknak össze kell hasonlítaniuk a leírt nyelvjárási mondókát a német köznyelvi mondókával, és meg kell találniuk azokat az eltéréseket, azokat a szavakat, amelyek esetében a tájnyelv a német köznyelvi formától különbözik. Ezután következik a tájnyelvi mondóka memorizálása, amelynek lépései a hallás utáni daltanítás lépéseivel hasonlók. Vagy felülről lefelé (top-down) vagy alulról felfelé (bottom-up) haladva érdemes eljárunk: azaz az első sor ismétlése, majd az első és második sor ismétlése (és így tovább), vagy az utolsó sor ismétlése, majd az utolsó és utolsó előtti sor ismétlése (és így tovább) által sorról sorra haladva tanulják meg a tanulók a nyelvjárási mondókát. A tájnyelvi mondókák tanításának utolsó lépése a mondóka bemutatása – kórusban vagy egyénileg plénum előtt – pantomim mozgással kísérve vagy anélkül.

Összefoglalás

E műhelytanulmányban az általános iskolai német nyelvjárási mondókákat vizsgáltuk (nyelv)pedagógiai szempontból. A magyarországi német nemzetiségi iskolákban a nyelvjárási mondókák feldolgozása a tanterv része. A feldolgozáshoz azonban sokszor olyan mondókákat használnak a pedagógusok, amelyek nem az adott településről származnak. A magyarországi német nyelvjárási mondókák igen sokszínűek, hangtani, lexikális jellemzőik szinte településről településre változnak, így az általános iskola 1–6. osztályában idegenszerű, ha egy olyan német nyelvjárási mondókát tanítunk meg a tanulóknak, amelynek nincs köze az adott településhez, a tanulók beszélőközösségéhez vagy annak nyelvi múltjához. Kevés haszna van annak, ha a magyarországi

bajor régiókban élő tanulóknak előbb frank mondókákat kell megtanulniuk, ahelyett, hogy a saját településük, közösségük nyelvjárásából származó rímekkel tudnának foglalkozni. Alsó tagozaton tehát a helyi (saját) nyelvjárású mondókakincssel kell megismerkedniük, amelyet a következő oktatási szinten követ majd más településről, más régiókból származó nyelvjárású anyag.

Ahhoz, hogy a nemzetiségi német általános iskolai pedagógusok helyi tájnyelvi mondókákat tudjanak a németórán tanítani, hiteles helyi nyelvjárású mondóagyűjteményre van szükségük. Tanulmányunk egy közösség gyűjtési akciójának köszönhetően létrejött magyarországi bajor mondókáskönyv példáján mutatta be a mondókáskönyv létrehozásának fázisait, illetve a mondókáskönyvben található népköltészeti alkotásokon illusztrálva a német tájnyelvi mondókák didaktikai jelentőségét és órai feldolgozásának lépéseit. A legfiatalabb generáció iskolai körülmények között tanulja a német köznyelvet és szerez benyomásokat települése német tájnyelvéről, így az irodalmi-néprajzi és dialektológiai szempontból is exkluzív tájnyelvi mondókák megismerése által bepillantást nyer beszélőközössége nyelvi (közel)múltjába és tapasztalatot szerez a német nyelvváltozatok diatopikus sokszínűségéről is.

Mind a pilisvörösvári bajor mondókáskönyv, mind e tanulmány elérte a célját, ha vállalkozó kedvű pedagógusokat, civileket helyi tájnyelvi rímgyűjtemények összeállítására és tanórai felhasználására ösztönzi.

Irodalom

- Adelung, J. Ch. (1811). *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*. <http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/angebot/adelung> (2023.12.30.)
- Andrusch-Fóti, M. & Müller, M. (2009). *Kriaz kaut! Grüß Gott! Ein Werischwarer Dialektbuch*. Szent István Társaság.
- Grimm, J. & Grimm, W. (1854–1971). *Deutsches Wörterbuch*. <http://dwb.uni-trier.de> (2023.12.30.)
- Karsainé Gasser M. & Márkus É. (2024). A német nemzetiségi néphagyományok átörökítése gyermekek számára. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 12(1), 22–55, <https://doi.org/10.31074/gyntf.2024.1.22.55>
- Kemény–Gombkötő, K. (2010). Wortschatzarbeit und Bedeutungsvermittlung im DaF-Unterricht. In Manz, A. & Kemény-Gombkötő, K. (Eds.), *Német Tanítók XVIII. Nyári Akadémiája – XVIII. Sommerakademie für Deutschlehrer. Selbstbestimmtes Lernen. Wortschatzarbeit im Deutschunterricht. Beiträge zum DaF- und DFU-Unterricht* (pp. 20–24). Eötvös József Főiskola.
- Kerekes, G. & Müller, M. (2017, Eds.). *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar/Pilisvörösvár*. Deutsche Nationalitätenselbstverwaltung Werischwar/Pilisvörösvár.
- Kerekes, G. (2019). Bairische Dialektreime im Deutschunterricht. *Danubius Noster*, 9(3–4), 163–176.

- Klein, Á. (2024). Német nemzetiségi gyermekkultúra. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 12(1), 5–21, <https://doi.org/10.31074/gyntf.2024.1.5.21>
- Kluge, F. (1975). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Walter de Gruyter.
- Flódung, M., Frey, M., Gerner-Kremmer, R., Hock-Englender, I., Manz, A., Paul, R., Steckl-Boldizsár, K. & Zwickl, E. (2010). *Wurzeln und Flügel. Kompetenzmodell für den Deutschunterricht der bilingualen deutschen Nationalitätenschulen in Ungarn*. Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen.
- Knipf-Komlósi, E. & Müller, M. (2018). Zwischen Vitalität und Aufgabe: Dynamische Aspekte in der Sprache der deutschen Minderheit in Ungarn. *Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa* 26(pp. 51–67). Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa.
- Lazri, J., Müller, M. & Steckl-Boldizsár, K. (2011). Koaniks táad eewich: Über den Versuch, einen kleinen Ausschnitt der Werischwarer Ortsmundart zu archivieren. In Drahotka-Szabó, E. & Propsz, E. (Eds.), *Über Sinn oder Unsinn von Minderheiten-Projekten: Konferenzband des Lehrstuhls für Deutsch als Minderheitenkultur an der Erziehungswissenschaftlichen Fakultät „Gyula Juhász“ der Universität Szeged* (pp. 227–238). Grimm Könyvkiadó.
- Manherz, K. (1986). Deutsche Mundarten im Pilisch-Gebirge. In Manherz, K. (Eds.), *Ungarndeutsche Studien 3* (pp. 6–147). Tankönyvkiadó.
- Márkus, É. (2004). Szófeldrajzi vizsgálódások a Budai-hegység német nyelvjárásaiban. In Tóth, Sz., Földes, Cs. & Fóris, Á. (Eds.), *Lexikológiai és lexikográfiai látkép* (pp. 99–104). Generalia.
- Márkus, É. (2014). A német nyelvjárások szerepe a német nemzetiségi oktatásban. In Márkus, É. & Trentinné Benkő, É. (Eds.), *A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata: Konferenciaelőadások és háttér tanulmányok* (pp. 322–329). ELTE Eötvös Kiadó. http://tamop2014.tok.elte.hu/dok/szakmai_anyagok/tp_modszertani_anyagok/Markus_Trentinne_2014_A_korai_idegennyelvi_fejlesztel_elmelete_es_gyakorlata.pdf (2023.12.30.)
- Márkus, É. (2015). Magyarországi német nyelvjárások az általános iskolai német nemzetiségi oktatásban. In Major, É. & Tóth, E. (Eds.), *Szakupedagógiai körkép II. Idegennyelv-pedagógiai tanulmányok* (pp. 96–115). (Bölcsészeti- és Művészetpedagógiai Kiadványok 3.) Eötvös Loránd Tudományegyetem. http://metodika.btk.elte.hu/file/TAMOP_BTK_BMK_3.pdf (2023.12.30.)
- Márkus, É. (2017). Praktische Verwendungsbeispiele mundartlicher Texte im Unterricht anhand von Beispielen aus der Märchensammlung Reigöd vum Weidepam. In Márkus, É. & Klein, Á. (Eds.), *Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis. Didaktische Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitätenkinderliteratur im Kindergarten und in der*

Primarstufe (pp. 58–71). PTE KPVK. <https://umz.hu/project/ungarndeutsche-kinderliteratur-in-theorie-und-praxis/> (2023.12.30.)

Márkus, É. (2020). Ungarndeutsche Märchen und ihre Rolle im Unterricht. In Lózsai, T. & Pölcz, Á. (Eds.), *Disciplina in fabula. Közelítések a meséhez* (pp. 19–31). ELTE Eötvös Kiadó. http://www.eltereader.hu/media/2020/03/Disciplina_in_fabula_BELIV_eek_web_drotozott.pdf (2023.12.30.)

Márkus, É. (2021). Baranya megyei német népmesék a nemzetiségi oktatásban – Az Ördögcsúcs című mesekötet. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 9(1), 131–144. <https://doi.com/10.31074/gyntf.2021.1.131.144>

Documentation of the folk poetry of the ethnic Germans in Hungary: The possible use of a book of nursery rhymes written in a dialect in the teaching of German language and folklore

The study focuses on the collection of German nursery rhymes in Hungary, the editing of nursery rhyme books, and the teaching of German nursery rhymes in primary schools. The authors review the most important stages in the collection of German folk poetry in the 19th century, and then take stock of the Hungarian German folktale collections of the 20th and 21st centuries, with a special focus on those that include texts in a German dialect. The paper summarises the conditions for the successful collection of German dialect texts and the criteria for compiling a book of nursery rhymes. The second part of the paper discusses the role of nursery rhymes in German dialect in the educational process. It discusses the fields of competence to which German dialect nursery rhymes relate. Illustrated with an example of a nursery rhyme in dialect, it sets out concrete methodological steps that teachers of German can follow to successfully teach such rhymes to their pupils.

Keywords: Germans in Hungary, German nursery rhymes in Hungary, collecting authentic language data, transcription, language and folklore of the Germans in Hungary

Müller Márta: <https://orcid.org/0000-0001-6865-827X>

Kerekes, Gábor: <https://orcid.org/0000-0001-9943-747X>